

JUBILEUM HELYETT MEMENTÓ

Bertók László (1935–2020)

Meghalt Bertók László, és egy fényes őszi napon eltemettük. Amikor e sorokat írom, túl az első sokkon, az alig felmérhető veszteség döbbenetén, túl a szorongáson, hogy mi lesz most nélküle, túl a levertség napjain, csak a hiány, az üresség érzése maradt. Csak a verssorai kopognak az agyamban, mintha rögök a koporsón. Marad a rideg tény: halálával az utolsó olyan meghatározó szerzőjét veszítette el a *Jelenkor*, aki a kezdetektől jelen volt írásaival a lapban. Az első számok egyikében, az 1958 októberében útjára induló és akkoriban kéthavonta jelentkező folyóirat 1959. áprilisi számában látott napvilágot először verse, de már az ötvenes évek pécsi lapelődjében, a *Dunántúl*ban közölték fiatalkori verseit. Így hát most végérvényesen lezárult egy korszak. De vajon hányan vannak tisztában azzal, milyen jelentős költőt veszített el az ország?

1965-től Pécsen élt, ettől kezdve már nemcsak be-bejárt ide a pécsi Pedagógiai Főiskolára tanulni, de egyre inkább kezdte belakni a várost. Segítségére volt ebben civil foglalkozása, könyvtárosi munkája, amely az új egzisztencia megteremtését megalapozta, emellett kollegiális kapcsolatokkal támogatta. Szüksége volt erre, hiszen, mint azt sokszor elmondta, megírta, kevéssel ideérkezése után az új környezetből fakadó idegenség-érzet hatására vissza is akart menekülni szülőföldjére, Somogyba. A búcsúlátogatáson Csorba Győző bírta maradásra, beláttatva vele, hogy költői fejlődéséhez nélkülözhetetlen a szakmai közeg. Ezt a közeget találta meg aztán a *Jelenkor* köré csoportosuló irodalmárok körében.

Költőként ugyanis kettős hátránnyal indult. Vései parasztcsalád szülőtteként az iskolai képzésen túl a kultúra elsajátításában jórészt magára volt hagyatva. „A mi házukban nem voltak könyvek, csak a Biblia, az énekeskönyvek meg a kalendárium” – emlékezett vissza. Aztán néhány önképzőköri, nyomtatásban egy kivétellel meg nem jelent verséért az ÁVH elhurcolta, államellenes izgatás vádjával – több társával együtt – perbe fogták, elítélték, és húszévesen börtönbe vetették. A fogságban lelkileg összeomlott, látomása volt, anyja jelent meg neki zokogva. Élethosszig ráégették a bélyeget, s bár a priusztól megszabadult, a stigmától nem tudott. Talán csak az utóbbi néhány év, a halál közelségének tudata enyhítette benne a trauma szorongató hatását.

Az ötvenes-hatvanas években a népi írók munkássága iránt érdeklődött, de előbb Vas István, majd később, Csorba és a *Jelenkor* hatására, Pilinszky és Nemes Nagy költészetére is felfigyelt. A hetvenes években aztán Tandori és Esterházy poétikai újításai segítettek saját útkeresését. Ma, amikor az a falusi világ, amelyből Bertók származott, végképp eltűnt, nehéz elmagyarázni, honnan hová jutott. Alig belátható távolság a börtönviselt parasztfiú perspektívájából a Kossuth-díj, a pécsi díszpolgárság.

Költészetét e helyt összefoglalni még annyira sincsen mód. De mindenképpen szólni kell arról, mekkora utat járt be az indulásától, milyen eredeti poétikai kísérleteket folytatott hosszú évtizedeken át. Megkésve indult pályáján, tényleges első

kötete, a *Fák felvonulása* (1972) megjelenésekor harminchét éves volt. A kezdetektől fokozatosan a gondolati költészet irányába mozduló korai korszakának összefoglalása lett a *Hóból a lábnyom* (1985) válogatása. Majdnem egy évtizeden át dolgozott a nyolcvanas-kilencvenes években a szonett bűvöletében, amit saját képére formált. Három szonett-kötet jelent meg végül egyben, 243 vers sajátos rímekkel, a rá jellemző kihagyásos versbeszéddel. Miközben egy-egy szonett „lélegzetvételnymi”, a nagy szerkezet matematikai alapon szerveződik, *Három az ötödiken*, egyszerűen konstruált és életes költészet ez.

Egy-két új utakat kereső kötet után a *Valahol, valami* (2003) kötetben egyszerre több irányban indul el. Egyfelől a rímes haikuk kilences csokraiból szervezett vers lesz a bertóki megszólalás alapformája, amelyekből hamarosan teljes kötet születik, a *Háromkák* (2004). Másfelől a szonett kötelékéből kibújva 30-40 soros, amannál kitárulkozóbb, de alkatából következően töprengő, vívódó hangütésű, kérdésekkel, rokon vagy éppen ellentétes értelmű szavak halmozásával építkező szabadverseket ír, a „hosszúkákat”, amelyekből majd a *Hangyák vonulnak* (2007) című kötet anyaga összeáll. Hetvenéves korában kiadója, a Magvető sajátos versgyűjteményt adott közre, *Platón benéz az ablakon* (2005) címmel, amely az életmű java részét tartalmazta. A *Pénteken vasárnap* (2010) kötet versei három négysoros strófából állnak, nyilvánvaló rokonai a szonetteknek, csak az utolsó két sor elmarad, ezek a „pillanatkák” nevet kapják. A 2014-es *Ott mi van?* kötet tovább erősíti, radikalizálja az öregségről, a közelítő halálról szóló, az előző könyveiben megkezdett költői beszédet. A *Firkák a szalmaszállra* (2015) már csupán rímes kétsorosokat fogott kilences csoportokba, az elemi forma lerövidült. Ezt folytatta a versírásba kapaszkodva az új kötet, az *Együtt forog* címűben is, amely készen várta, hogy decemberben, a 85. születésnapjára megjelenhessen.

Könyvtárosként harminchét évig dolgozott. Sokat jelentett számára, hogy a meghurcoltatása után 1959-től hat esztendőn át segédkönyvtáros lehetett Nagyatádon, s mellette elvégezhetette levelezőn a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakát. Ezt követően '65-től a főiskola könyvtárának munkatársa lett tizenkét évre, ezalatt pedig az ELTE könyvtárosi diplomáját szerzi meg a hetvenes évek elején. Innen hívták el a Pécsi Városi Könyvtár igazgatói posztjára, amelyet öt éven át töltött be. 1982-től félállásban tudományos munkatársként irodalmi bibliográfiákat készített.

A *Jelenkor* szerkesztőbizottságának 1975-től tagja. Lelkesen mesélt mindig a keddi napokról, amikor rendszeresen összegyűltek, sűrű cigarettafüstben megvitatták és gondozták a beérkező írásokat, eszmét, információkat cseréltek a régi szerkesztőség nagytermében. Aztán amikor az érdemi munka véget ért, pénzt dobtak egy kalapba, és a legfiatalabbat elküldték borért.

Ahogy ő maga számon tartotta egykori támogató kollégáit, ugyanúgy ő sem vonta ki magát később a hozzá forduló fiatalok patronálásából. Nem felejtette el soha megemlíteni költői indulásáról beszélve Fodor András szerepét, vagy érettebb költővé válásában a több évtizedes barátságát, amely Csorba Győzőhöz fűzte. Ugyanígy az általa szerkesztett 1980-as *Fél korsó hiány* antológia akkori fiataljai, Parti Nagy Lajos, Meliorisz Béla, Csordás Gábor vagy Pálinkás György sem felejtkeztek meg róla soha, ahogy az utánuk következő számos generáció, akik az irodalmi szárnypróbálgatás során hozzá fordultak, mert fordulhattak.

Öntudatosan vallotta magát a *Jelenkor*hoz tartozónak, s örömmel vállalta, amikor néhány évvel Csorba Győző halála után felkértem a főmunkatársi tisztségre. Szüntelen kíváncsisággal érdeklődött a lap ügyeiről, mindenről tudni akart. A szellemi otthona volt, kiállt érte, ha kellett, s nemegyszer mentünk együtt követségbe több-kevesebb sikerrel pénzt koldulni a működéshez. Közelről látta a lap fennmaradása érdekében végzett munkát, nem fukarkodott az elismerő, bátorító szavakkal. Az igazság kedvéért elmondom, hogy néha azért barátian kritizált is. Hiányolta a hetvenes-nyolcvanas évek heti rendszerességű szerkesztőségi találkozásait, s talán ezt is jelezte azzal, hogy a maga részéről a régi idők folytatásaként hosszú évekig ragaszkodott keddi látogatásaihoz. Olykor pedig pécsi szerzőket, témákat szorgalmazott, ám a provincializmus minden formáját elutasította.

1991 körül ismertem meg, bár először a prágai Károly-híd „pesti” hídfőjénél láttam családjával a nyolcvanas évek végén. Halála előtt egy-két nappal jártam nála hosszú beszélgetésen, amire – példátlan módon – hónapok óta nem került sor, a karantén ideje előtt találkoztunk azt megelőzően, bár telefonon ezalatt is többször szót váltottunk. A kettő közt eltelt harminc évben sok-sok időt töltöttünk együtt a keddi látogatásain túl *Jelenkor*-rendezvényeken, szerzői estjein, de születés- és névnapjait is megünnepeltük lakásában, donátusi kertjében vagy a szerkesztőségben a kollégákkal, amelyeknek elengedhetetlen kelléke volt a vései pálinka és felesége, Erzsike pogácsája. Álltunk együtt Kolozsvár előtt az éjszakában durrdefekttel, a szlavóniai Vörösmarton közvetlenül a disznóvágásról érkezett tucatnyi érdeklődő előtt beszélgettünk, de bécsi sörözőbe is betértünk a hivatalos program mellett. Somogyi helyeit, Nagyatádot és Vését is bejártuk, láttam az 1860-as években épített házukat húsz éve, majd a község által felújított, múzeummá alakított portán is megfordultunk.

Ha belegondolok, talán a saját életrajzomat sem tudnám olyan részletesen felmondani, mint az övét. Hallottam sokszor részleteit élőszóban is. Egy idő után rájöttem, Laci minden apró részletet fontosnak tart, valójában nem képes rövidíteni. Mintha az elbeszélés minuciózussága szavatolta volna számára az elbeszélte igazságot, azt, hogy semmit sem felejt el, nem kerekít, egyszerűsít le a hatóság, a poentírozás kedvéért. Ez tehát nem a változó összetételű közönségnek szólt – az sem érdekelte igazán, hogy tudta, hogy tudom –, hanem belső kényszerből fakadó tanúságtétel volt.

Bertók László a 85. születésnapjához közelítve, mégis váratlanul halt meg. Az öregedés testi és mentális kínjai, melyekről oly érzékletes, megrázó verseket írt, nem kímélték. Ám konok elszántsággal ellene tartott mindenféle leépülésnek. Nemcsak panaszkodott rájuk, de tett is ellenük, a versírásba és a mozgásba kapaszkodott. Utolsó találkozásunkon az utóbbi hónapokban szerzett verseiből választottam a lap decemberi, az ő jubileumára készülő számába, és az új kötet bemutatójával egybekötött pécsi ünnepségről beszéltem neki. Ám valaki – a sorsok könyvének ismeretlen, kiszámíthatóan kiszámíthatatlan szerzője? – ezt a történetet átírta. Az a lapszám immár jubileum helyett mementóvá válik.

Ágoston Zoltán